

K REGULARITNEJ KONCEPCII KAUZALITY V HISTORIOGRAFIÍ*

EUGEN ZELENÁK, Katedra filozofie, FF KU Ružomberok

ZELENÁK, E.: On the Regularity Conception of Causality in Historiography
FILOZOFIA 60, 2005, No 2, p. 115

It is a crucial issue for history to determine a cause or a causal relation between two events. The regularity theory of causation is one of the most popular approach to this problem. The paper analyzes mainly how this approach deals with the determination of a causal condition and with the choice of the main cause from the remaining causal conditions. It examines also Mackie's conception of cause as an INUS condition, which is in fact only one version of the regularity theory. The paper not only outlines and illustrates these approaches, using a concrete causal statments, but also presents the criticism of their shortcomings. It points to their difficulties springing from their inability to distinguish between the laws and accidental generalizations. This is important, because a genuine causal relation cannot be based on the second type of statments.

Už škótsky empirik David Hume si uvedomoval problematickosť toho, ako poznávame kauzalitu. Jadro jeho úvah o príčinnosti možno zhrnúť do niekoľkých bodov. Viaceré z nich zachytávajú intuície, ktoré sa rešpektujú i v niektorých súčasných koncepciách kauzality.

1. „Mysl nemůže nikdy, ani při nejdůkladnějším pátrání a zkoumání najít účinek v jeho domnělé příčině. Účinek je totiž naprosto odlišný od příčiny, a tudíž v ní nemůže být nikdy nalezen.“ ([8], 53) Podľa Huma nás apriórne uvažovanie zavedie ľubovoľným smerom. Napríklad zo škrtnutia zápalkou o krabičku by sme v myslí mohli odvodiť rôzne „účinky“. Rovnako dobre predstaviteľné by bolo vznietenie škatuľky, zvlhnutie zápalky, ako aj jej zapálenie. Zo samotnej úvahy o príčine účinkov nezistíme.

2. „A i potom, co si nějaký účinek představíme, jeho souběh s příčinou se musí jevit právě tak libovolný.“ ([8], 54) Apriórne úvahy o príčine a účinku nám nikdy neukážu „nedeliteľné a neporušiteľné spojenie medzi nimi“ ([8], 57). Zistenie kauzálneho vzťahu medzi udalosťami alebo inými entitami opäť nie je záležitosťou predskúsenostného špekulovania. Medzi príčinou a účinkom nie je konceptuálna, logická väzba, a preto zo škrtnutia zápalkou nemusíme odvodiť jej očakávané vzplanutie.

3. „Jedna událost následuje po druhé ale nikdy mezi nimi nemůžeme pozorovat žádné pouto. Jeví se nám souběh, ale nikdy spojení.“ ([8], 111) Kauzalitu nevnímame ako špecifický vzťah, v podstate ju priamo nemôžeme pozorovať. Jediné, čo pozorujeme, je súbeh/následnosť javov.

4. „Podobné předměty jsou vždy v souběhu s jinými podobnými.“ ([8], 114) Hume sa odvažuje vymedziť kauzálny vzťah medzi entitami až na základe skúsenosti určitej pravidelnosti. Príčinu potom definuje ako „predmät nasledovaný druhým, keď všetky

* Za pripomienky k predchádzajúcim verziám textu ďakujem T. Sedovej a J. Viceníkovi.

předměty podobné prvním jsou následovány předměty podobnými druhému“ ([8], 114). Naše poznanie kauzality sa tak zakladá na niečom „cudzom“, na skúsenosti o opakovanej následnosti javov určitého druhu.

Zaujímavá je najmä epistemologická úroveň Humových úvah o príčinnosti. Ako empirikovi mu ide predovšetkým o analýzu toho, či a ako ju môžeme poznať.¹ Podľa neho kauzálne vzťahy priamo nepoznávame, prístupné je nám len vnímanie vzťahu následnosti. V jednotlivom prípade môžeme vzťah medzi entitami vyhlásiť za kauzálny jedine vtedy, ak sa odvoláme na opakovanú následnosť javov tohto druhu. Poznanie kauzality sa tak zakladá na pozorovaní konkrétnej následnosti a myšlienkovom prepojení konkrétneho prípadu s príslušnou generalizáciou.

Kauzalita v historiografii. Problematika kauzality zahŕňa množstvo podproblémov.² V tomto príspevku ma budú zaujímať predovšetkým odpovede regularitnej a Mackieho koncepcie kauzality na dve súvisiace, ale samostatné otázky: *Ako určiť príčinu určitej udalosti?*; *Ako príčinu odlíšiť od iných kauzálnych podmienok?* V týchto otázkach používam výraz „príčina“ v dvoch odlišných významoch. V prvej otázke má toto slovo širší význam, pretože pod príčinou tu rozumiem akúkoľvek kauzálnu podmienku pôsobiacu na účinok. V druhej otázke má toto slovo užší význam. Ide tu už iba o jednu „rozhodujúcu“ udalosť, ktorá sa selektuje spomedzi kauzálnych podmienok (príčin v širšom zmysle) a ako jediná sa uvádza v zjednodušujúcich kauzálnych tvrdeniach typu „a zapríčinilo b“ (kde namiesto „a“ sa dosadí meno rozhodujúcej príčiny). Táto diferenciacia rešpektuje v literatúre bežné rozlišovanie medzi určením *nejakej* príčiny [a cause] a *konkrétnej* príčiny [the cause]. Predpokladom je to, že účinok je v kauzálnom vzťahu s viacerými kauzálnymi podmienkami. Preto je najskôr potrebné stanoviť kauzálny status týchto podmienok, ktoré sú tak príčinami v širšom zmysle, lebo každá z nich je nejakou príčinou [a cause]. Následne sa spomedzi nich selektuje (rozhodujúca) príčina v užšom zmysle [the cause]. Z kontextu by malo byť jasné, či sa slovo „príčina“ používa v širšom alebo užšom zmysle. Aby však predsa nedochádzalo k nedorozumeniam, keď budem hovoriť o príčine v širšom zmysle, použijem výraz „príčina“, prípadne „kauzálna podmienka“. Naopak, (nie príliš výstižný) výraz „rozhodujúca príčina“ použijem vtedy, keď bude reč o príčine v užšom zmysle. Takže dve centrálné otázky by mali presnejšie znieť: *Ako určiť príčinu/kauzálnu podmienku udalosti?* a *Ako vybrať rozhodujúcu príčinu spomedzi nich a odlíšiť ju od ostatných príčin/kauzálnych podmienok?* Najskôr tieto otázky zreteľnejšie umiestnim do kontextu historiografie.

V historických prácach sa stretávame s mnohými implicitnými kauzálnymi tvrdeniami ako „X viedlo k Y.“ alebo „X prispelo k Y.“ Zriedkavejšie sa tu vyskytujú aj explicitné konštatácie:

¹ Napríklad Galen Strawson sa domnieva, že Hume ako skeptik nemôže vyhlásiť, že *vie*, ako sú veci v skutočnosti prepojené. To mu vraj na druhej strane nebráni tvrdiť, že je *presvedčený* o existencii kauzálnej sily v realite. Podľa neho je Hume v tejto otázke realista [17].

² Napríklad problematiku kauzálnych vzťahov: jednak aké entity môžu byť v kauzálnom vzťahu (udalosti, fakty,...), ich počet (dve, tri,...), ale aj povaha samotného vzťahu. Ďalej je tu problém redukovateľnosti tohto vzťahu na iný (nekauzálny); otázka jeho vnímateľnosti; problematika tzv. kauzálnych zákonov a ich odlíšenia od náhodných generalizácií atď.

„... neúspešná vojna proti Japonsku priniesla revolúciu v roku 1905; porážky v rokoch 1914 – 1917 viedli priamo ku konečnej pohrome v roku 1917.“ „No ak vojna bola bezprostrednou príčinou revolúcie v roku 1917, okolnosti, za ktorých cárska vláda vstupovala do vojny v r. 1914 – 1918, boli výsledkom ruského spiatočnictva.“ ([7], 22)

Christopher Hill sa snaží identifikovať príčinu Ruskej revolúcie z roku 1917. Jeho záver znie, že príčinou bola neúspešná vojna. Za vzorové kauzálne tvrdenie, ktoré budem využívať pri posudzovaní jednotlivých koncepcií kauzality, prijmem: (kt) „Neúspešná vojna zapríčinila Ruskú revolúciu v roku 1917.“³ Po stručnom predstavení každej z vybraných teórií ma budú zaujímať dve veci: Na základe čoho môže historik považovať neúspešnú vojnu za príčinu? Teda čo musí táto udalosť spĺňať, aby bola označená za príčinu? Následne sa zameriam na to, ako prebieha selekcia rozhodujúcej príčiny spomedzi ostatných príčin. Na záver zhrmiem problémy oboch koncepcií a skratkovito naznačím súvis takto chápanej kauzality s explanáciou.

Regularitná teória kauzality. Toto poňatie sa zvykne nazývať i *nomologickým*, *subsumpčným* alebo *humovským*. Jeho priaznivci sa totiž pridávajú viacerých Humových názorov. Zdieľajú najmä jeho skepsu voči možnosti bezprostredne vnímať kauzálne vzťahy. Na označenie udalosti za príčinu je podľa nich potrebná regularita či zákon, ktorý ju spája s účinkom. Popperova definícia príčiny znie: „Udalosť A je príčinou udalosti B a udalosť B je účinkom udalosti A tehdy a len tehdy, jestliže existuje jazyk, v němž můžeme formulovat tři tvrzení – u , a a b , kde u je pravdivý obecný zákon, a popisuje A, b popisuje B a b je logický důsledek u a a .“ ([13], 337) Hempel sa domnieva, že určenie kauzálneho vzťahu zahŕňa aj predpoklad, že existuje zákon alebo sada zákonov, na základe ktorého nejaká udalosť spôsobuje inú udalosť ([5], 350). Hempel upozorňuje, že zákon samozrejme nestanovuje: „Kedykoľvek sa vyskytne konkrétna udalosť a , vyskytne sa i konkrétna udalosť b .“ Konkrétne udalosti sa totiž udejú len raz. Zákon podľa neho hovorí len o udalostiach určitého druhu. Takže „zákon mlčky predpokladaný v tvrdení, že b , ako udalosť druhu B, bola zapríčinená a , udalosťou druhu A, je všeobecné tvrdenie o kauzálnom spojení, ktoré uvádza, že za vhodných okolností je prípad A vždy sprevádzaný prípadom B“ ([5], 349). V ideálnej situácii by sme mali dokázať identifikovať príčinu ako komplex postačujúcich podmienok. Z poznania týchto podmienok a relevantného zákona by sme tak dokázali odvodiť (predpovedať) účinok. *De facto* sa podľa Hempela všetky podmienky špecifikovať nedajú, a preto sú naše určenia príčin väčšinou neúplné. V týchto prípadoch sa pripísanie kauzálneho vzťahu interpretuje nasledovne: Udalosť a bola za bližšie nešpecifikovaných podmienok sprevádzaná udalosťou b . Humovský postoj Hempela je evidentný najmä v tom, že kauzálny vzťah je pre neho v podstate vzťah následnosti. Takéto poňatie však naráža na viaceré problémy.

Označme si jednotlivé udalosti predchádzajúce b (Ruskú revolúciu z roku 1917) nasledovne: a – neúspešná vojna (ide o makroudalosť, ktorá zahŕňa množstvo ďalších udalostí, napr. neúspešné ofenzívy, nárast dezercii atď.); a_1 – byrokratickosť cárskeho systému; a_2 – vplyvy francúzskej a anglickej diplomacie; a_3 – nespravodlivé vysporiadanie sa s roľníkmi po zrušení nevoľníctva; a_4 – nárast počtu továrenských robotníkov; a_5 –

³Vojnou sa myslí 1. svetová vojna, a teda boje s ústrednými mocnosťami, Ruskou revolúciou predovšetkým februárová z roku 1917, keď padol cársky režim.

zavraždenie Rasputina v decembri 1916; a_6 – hladomor v roku 1912; a_7 – pokles reálnych miezd v priemysle na 45% stavu z roku 1913; a_8 – nárast počtu odporcov režimu (liberálov, rôzne náboženské skupiny atď.). Podľa regularitnej koncepcie by mal historik hľadať príčiny práve medzi udalosťami, ktoré predchádzali udalosť považovanú za účinok. Viaceré z uvedených udalostí sa môžu zdať určitým spôsobom prepojené s Ruskou revolúciou, zatiaľ čo ostatné (napr. a_1) pôsobia úplne irelevantne. Historik ale podľa tejto koncepcie kauzálny vzťah priamo neregistruje, a tak sú a_1, a_2, \dots, a_8 vhodní kandidáti na príčiny. Ako z nich teraz selektovať? Ak sa historikovi podarí prepojiť Ruskú revolúciu cez nejaký zákon s určitou udalosťou alebo sadou udalostí, môže ju vyhlásiť za príčinu. Ako tvrdí Hempel: „Žiadnym iným spôsobom len odvolaním sa na empirické zákony možno vedecky podložiť tvrdenie o kauzálnom spojení medzi udalosťami.“ ([6], 347, p. 1)

Rozšírenou námietkou voči regularitnej teórii je to, že historici nedisponujú adekvátnymi zákonmi [2], a teda nemajú nástroj na fundovanie kauzálnych vzťahov. Podobná je výhrada, že až na zanedbateľné množstvo zákonov z iných sociálnych a prípadne aj prírodných vied sa v historiografii zákony nepoužívajú [3]. Modifikáciu odmietnutia zákonov v historiografii prináša Clayton Roberts. Tvrdí, že hoci tu niet zákonov o makroudalostiach, ako sú vojna a revolúcia, používajú sa tu pokrývajúce zákony, ktoré prepájajú mikroudalosti, ako sú zločiny, rozvody, prijatia zvykov, atď. Takýto druh udalostí sa na rozdiel od makroudalostí často opakuje, a preto sa o nich vraj dajú formulovať i zákony ([14], 158 – 159). Proti týmto výhradám možno oponovať, že aj keď sa doteraz v tejto oblasti úspech nezaznamenal, je stále mysliteľné, že v budúcnosti sa zákony predložia. (Dovtedy sa nebudú predkladať kauzálne tvrdenia?) Pre potreby ďalšej analýzy regularitnej koncepcie prijmem predpoklad, že určité zákony aj o makroudalostiach k dispozícii máme.

Pri určení kauzálneho vzťahu tak historik stojí pred možnosťami:⁴

i. (kt) môže založiť na zákone „Kedykoľvek štát vedie neúspešnú vojnu, dochádza v ňom k revolučnému hnutiu.“⁵ Optimálna situácia nastáva vtedy, ak má historik len jediný zákon, ktorý spája účinok s jedinou predchádzajúcou udalosťou. Táto možnosť je málo pravdepodobná.

ii. Historik môže disponovať zákonom, ktorý prepája viaceré udalosti (napr. a_1 a a_2) s účinkom. Väčšinou sa niekoľko udalostí explicitne uvedie a ostatné zamlčané sa zachytia v klauzule *ceteris paribus* („ostatné rovnaké“): „Kedykoľvek nastanú udalosti

⁴Nasledujúce body, samozrejme, neposkytujú rekonštrukciu toho, ako historik v *skutočnosti* postupuje pri určovaní kauzálneho vzťahu. Nejde mi o opis konkrétnej praxe určitej vzorky historikov, ktorý by si vyžadoval empirický výskum. Mojm cieľom je zvážiť najmä to, ako môže historik (zástanca regularitnej koncepcie) postupovať pri formulácii svojho kauzálneho tvrdenia alebo zareagovať na jeho obranu.

⁵Abstrahujem od pochybností o pravdivosti mnou použitých univerzálnych tvrdení. Nebudem zvažovať ani ich alternatívne formulácie (napr. pravdepodobnostné verzie). Bližšie sa nebudem venovať ani otázke, aká forma najlepšie zachytáva zákon. Prídžam sa rozšíreného predpokladu, že zákon má formu implikácie. (Ide o tvrdenie zložené z dvoch častí – tiež tvrdení: antecedentu a konzekventu, ktoré sú v uvedenom poradí spojené výrazom „ak..., tak...“. Pri zákonoch používam namiesto „ak“ výraz „kedykoľvek“.)

typu A , A_1 a A_2 , *ceteris paribus*, dochádza k udalosti typu B ." Príčinu potom tvorí komplex udalostí. V historických prácach je to obvyklý jav.

iii. Dôsledné uplatnenie tohto prístupu vedie k vymenovaniu všetkých udalostí doteraz zahrnutých v „*ceteris paribus*“, v antecedente zákona: „Kedykoľvek nastanú udalosti typu A , A_1 , ..., A_n , dochádza k udalosti typu B .“ Hempel upozorňuje, že v praxi je naplnenie takejto formulácie sotva možné, a preto je najpriateľnejšou možnosťou druhá možnosť. V zákone sa tak zachytia niektoré (prípadne všetky identifikovateľné) udalosti explicitne a ostatné budú implicitne obsiahnuté v klauzule *ceteris paribus*. Za komplexnú príčinu sa budú považovať práve konkrétne udalosti tých typov udalostí, ktoré sú explicitne zachytené v antecedente zákona.

iv. Mysliteľný je aj nasledovný prípad. Historik disponuje dvomi alebo aj viacerými zákonmi, ktoré sa v konkrétnom prípade dajú aplikovať na zakaždým iné predchádzajúce udalosti, ale na ten istý účinok. Napríklad: „Kedykoľvek je zavraždená charizmatická postava s vplyvom na vládnutie a narastá sila disentu, *ceteris paribus*, dochádza k revolúcii“ a „Kedykoľvek štát vedie neúspešnú vojnu a narastá sila disentu, *ceteris paribus*, dochádza k revolúcii.“ Aj keď prvý zákon pôsobí v porovnaní s druhým exoticky, a priori sa vylúčiť nedá.

Historik tak v prípade Ruskej revolúcie môže naraziť na problém. Pramene dokladajú výskyt jednotlivých udalostí a , a_1 , ..., a_n . K dispozícii má zároveň dve generalizácie „Kedykoľvek A , A_n , *ceteris paribus*, tak B “⁶ a „Kedykoľvek A_1 , A_n , *ceteris paribus*, tak B “. Napriek tomu, že nedokáže úplne špecifikovať udalosti obsiahnuté v klauzulách *ceteris paribus*, má dôvod predpokladať, že klauzula prvej generalizácie neobsahuje typ udalostí A , a klauzula druhej zase typ udalostí A . V takom prípade môže historik označiť za príčinu Ruskej revolúcie neúspešnú vojnu, ale aj zavraždenie Rasputina. Keďže tieto udalosti nevystupujú v *ceteris paribus* druhej generalizácie, historik môže aj po ich prípadnej dôkladnej špecifikácii predstaviť dve rôzne sady postačujúcich podmienok. Aj keby tieto sady boli vo väčšine podmienok rovnaké, minimálne v jednej sa budú líšiť. Problémom zostáva, ktorú z dvoch sád podmienok označiť za príčinu. Prijatie kauzálneho statusu oboch totiž vedie ku paradoxu.

Neobsahuje však predpoklad o formulácii dvoch zákonov s odlišnými antecedentmi, ale rovnakým konzekventom protirečenie? A prečo by malo byť uznanie oboch sád za príčinu kontraintuitívne? Námietku z bodu iv. uznám za relevantnú až vtedy, keď sa mi podarí preukázať dve veci. 1. Aspoň teoretickú možnosť formulovať dve generalizácie s rovnakým konzekventom, ale odlišnými antecedentmi. 2. A navyše sa ukáže, prečo je paradoxné uznať zároveň obe sady postačujúcich podmienok za príčinu v konkrétnom prípade.

1. Netreba zabúdať, že celá úvaha rešpektuje princípy regularitnej koncepcie. Tá vychádza zo zásady *rovnaká príčina, rovnaký účinok*, inými slovami, ak nastanú aspoň druhoivo rovnaké postačujúce podmienky, nasleduje účinok rovnakého druhu. Netreba si to zamieňať s úplne iným predpokladom: rovnaký účinok len z rovnakej príčiny.

Predstavme si, že historik disponuje dokladmi, že všetky udalosti typu A , *ceteris paribus*, boli nasledované udalosťami typu B . Rovnako má aj doklady o tom, že všetky

⁶Generalizáciu v tejto podobe chápem ako skrátenú verziu tvrdenia „Kedykoľvek nastanú udalosti typu A , A_n , *ceteris paribus*, dochádza k udalosti typu B “.

udalosti typu *A*, *ceteris paribus*, boli sprevádzané udalosťami typu *B*. Zároveň nedisponuje prípadom, ktorý by mohol falzifikovať tvrdenie o univerzálnom súbehu daných druhov udalostí. Môže teda akceptovať dva samostatné zákony: „Kedykoľvek *A*, *ceteris paribus*, tak *B*“ a „Kedykoľvek *A*, *ceteris paribus*, tak *B*.“ Dodatočným predpokladom je to, že doklady hovoria o spoločnom výskyte *A*, a *A* len v jednom prípade – v prípade Ruskej revolúcie. Akceptovanie „zjednocujúceho“ zákona v podobe „Kedykoľvek *A* a *A*, *ceteris paribus*, tak *B*“ je preto neopodstatnené. Tento záver je očividne v *súlade* s „induktivistickým“ prístupom. V pozadí tohto prístupu totiž stojí predpoklad, že univerzálne tvrdenie sa odvodzuje až z viacerých (hoci je nejasné, z koľkých) prípadov spoločného výskytu určitých druhov udalostí. Nerád by som však uvedený záver *zakladal* na „induktivistickom“ prístupe, ktorý je problematický. Prijateľnejší „falzifikačný“ prístup však podľa mojich obmedzených vedomostí pravdepodobne nebráni tomu, aby sa akceptoval zjednocujúci zákon „Kedykoľvek *A* a *A*, *ceteris paribus*, tak *B*.“ Z jeho pohľadu je totiž dôležité, aby daný zákon (univerzálny výrok) nebol falzifikovaný (ale bol v princípe falzifikovateľný). A keďže v mojej úvahe predpokladám, že všetky udalosti typu *A* (a takisto *A*,) sú nasledované udalosťami typu *B*, rovnako prijímam, že jediný spoločný výskyt *A* a *A*, je nasledovaný udalosťou typu *B*. To znamená, že „zjednocujúce“ univerzálne tvrdenie doklady nefalzifikujú. Napriek tomu mi pripadá jeho prijatie za zákon kontraintuitívne. Možno akceptovať zákon, ktorý uvádza univerzálny výskyt daných druhov udalostí v prípade, že disponujeme len jediným takýmto prípadom? Pochybujem.⁷ Ostanem preto pri závere, že akceptovanie „zjednocujúceho“ zákona nie je plauzibilné. Tvrdohlavý skeptik môže ďalej namietat, že v skutočnosti boli všetky udalosti typu *A* sprevádzané i udalosťami typu *A*, len o tom nie sú pramenné záznamy. (Je možné, že všetky neúspešné vojny boli sprevádzané i vraždami mocných, a je len chybou kronikárov, že sa vraždy nezaznamenali alebo sa zachytili ako úmrtia.) Táto argumentácia však nevedie k odmietnutiu možnosti formulovať dva zvažované zákony. Pre historika sú podstatné pramene a tie konvenujú predpokladu o existencii dvoch zákonov.

To, že revolúcia nastala i za iných okolností ako za *A*, nepredstavuje problém. Dôležitý je len fakt, že vždy po *A*, *ceteris paribus*, nasledovalo aj *B*. Ako hovorí Hume: „*Všechny předměty podobné prvnímu jsou následovány předměty podobnými druhému.*“ ([8], 114) To znamená, každé *A*, je nasledované *B* a nie každé *B* je predchádzané *A*,. Je teda prijateľná i možnosť, že určitá udalosť-účinnok vystupuje v konzekvente viacerých regularít.

2. V antecedente zákona figuruje sada postačujúcich podmienok. Takáto sada je *ex definitione* postačujúca pre konzekvent/účinnok. A preto, ak sa považujú dve rôzne sady postačujúcich podmienok za príčinu nejakej konkrétnej (nie druhovej) udalosti súčasne, buď každá z nich osebe nie je postačujúca, alebo, ak každá postačujúca je, tak je príčinou len jedna z nich. Uznanie dvoch sád postačujúcich podmienok za príčinu v jednom prípade je paradoxné.⁸ (Tomuto záveru možno vzdorovať zmenou významu termínov „postačujúca“, „príčina“ a pod.) Intuitívne platná zásada totiž znie: Jednému *typu*

⁷ Aj keby sme to akceptovali, nemuselo by to narušiť môj celkový argument z bodu iv.

⁸ Na tomto paradoxu stavia i prípad prílišnej určenosti [overdetermination], často analyzovaný v literatúre o kauzalite. Aj tu sa predpokladá, že príčina (môže ísť i o sadu podmienok) je v konkrétnom prípade len jedna.

udalosti možno priradiť *viacero* rôznych postačujúcich podmienok, v *konkrétnom prípade však kauzálne pôsobí len jedna*.⁹

V bode iv. je problematické práve to, že v konkrétnom prípade Ruskej revolúcie pramene dokladajú prítomnosť udalostí z rôznych sád postačujúcich podmienok, ktoré sa dajú s účinkom prepojiť cez dva rôzne zákony. Historik by mal za príčinu označiť len jednu z nich, no nevie ktorú, keďže obe sú rovnocennými kandidátmi.

Obráťme teraz pozornosť na selekciu rozhodujúcej príčiny spomedzi ostatných príčin (kauzálnych podmienok). Regularitná teória umožňuje v zásade dva postupy. Prvým je označenie všetkých faktorov, ktoré spadajú pod explicitne formulované podmienky v generalizácii, za rozhodujúce príčiny. Kauzálnymi podmienkami zostanú tie nešpecifikované. Druhou možnosťou je označenie hociktovej kauzálnej podmienky, alebo aj viacerých, za rozhodujúcu príčinu. V takom prípade sa historik rozhoduje *ad hoc*, alebo má sformulovanú dodatočnú koncepciu na výber spomedzi postačujúcich podmienok. Určité kritériá výberu fakticky predpokladá aj prvý postup. V jeho prípade sa rovnako musí selektovať, pretože akokoľvek obšírny opis sa dá rozšíriť o ďalšie „vedľajšie“ udalosti. Keďže úplný opis je neuskutočniteľný, aj pri tomto postupe sa musí vyberať. Rozsiahle opisy sú navyše často zbytočné.

Priaznivec regularitnej koncepcie teda potrebuje doplňujúce kritériá na selekciu rozhodujúcej príčiny spomedzi kauzálnych podmienok v oboch spomenutých prípadoch. C. Roberts predstavuje nasledovné, viac či menej prijateľné možnosti: a) *totalizmus* – akceptujú sa všetky podmienky; b) *minimalizmus* – vyberie sa nevyhnutná podmienka; c) *pragmatizmus* – vyberie sa to, čo vie človek v praxi ovplyvniť/zmeniť; d) *abnormalizmus* – selektuje sa to, čo je v danom kontexte najneobvyklejšie; e) *metafyzikalizmus* – vyberie sa len určitý typ entít (idea, štruktúra atď.), ktoré sú podľa určitej teórie pôsobiacie; f) *moralizmus* – príčinou je to, čomu sa dá pripísať zodpovednosť; g) *probabilizmus* – selektuje sa spomedzi faktorov zvyšujúcich pravdepodobnosť výskytu účinku [14].

Samotná regularitná teória bez doplňujúcich kritérií neumožňuje uspokojivo rozlíšiť medzi rozhodujúcou príčinou a ostatnými kauzálnymi podmienkami. Nedostatky má už aj pri prvom kroku, pri určovaní príčin. Odhliadnuc od výčitky, že v histórii absentujú zákony, problémy nastávajú s odlišením zákonov a náhodných generalizácií. Ak sa využije druhý typ generalizácie, prepojiť sa môžu nesúvisiace udalosti alebo dva účinky rovnakej príčiny. Prvý omyl sa dá ilustrovať na Drayovom prípade.¹⁰ Ak sa opakovane pozoruje následnosť vyššej pôrodnosti u myší v New Yorku a rastu rozvodovosti u filmových hviezd v Kalifornii, prvá udalosť sa môže chybné označiť za príčinu druhej ([3], 93 – 94). Scrivenovým príkladom druhého typu omylu je prípad, keď sa do kauzálneho vzťahu uvedú skoré a neskoré symptómy určitého ochorenia. Skutočnou príčinou oboch je pritom infekcia ([15], 57). Na ďalší problém sužujúci i túto teóriu kauzality upozorňuje M. Tooley ([18], 187). Tooley približuje logicky možnú situáciu, v ktorej by *P* bolo príčinou *M* a zároveň by tu bola udalosť *M'*, ktorá by mala rovnaké vlastnosti ako *M*, avšak by nebola spôsobená *P*. Priaznivec regularitnej koncepcie by

⁹Napríklad typ udalosti – požiar môže spôsobiť výbuch, skrat atď., ale v konkrétnom prípade to bude buď výbuch, alebo skrat atď.

¹⁰Samotný W. Dray ním dokladá omyl druhého typu. Mysliteľné je, že obe udalosti sú len účinkami napríklad rozšírenia nejakej látky v atmosfére.

nevedel rozlíšiť medzi kauzálnym vzťahom medzi P a M a nekauzálnym vzťahom medzi P a M' . (Takejto výčitke by sa mohol vyhnúť zaujatím antirealizmu voči kauzálnym vzťahom: Keďže kauzálne vzťahy „reálne“ neexistujú, ak P vystupuje v našom *poznani* ako príčina M , je rovnako príčinou M' .) V neposlednom rade je slabinou tejto koncepcie aj situácia z bodu iv. V tomto prípade má historik na výber medzi dvoma porovnateľne fundovanými sadami postačujúcich podmienok. Buď sa rozhodne *ad hoc* pre jednu z nich, alebo prijme obe. Takéto rozhodnutie by podľa mňa viedlo k paradoxu. Jeho prijatie by si preto vyžadovalo dodatočné ozrejmienie.

Prínosom regularitnej teórie je to, že rešpektuje v historiografii dosť rozšírenú prax uvádzať viac kauzálnych faktorov. Evidentná je aj snaha založiť kauzálny vzťah na niečom intersubjektívnom. Aj keď je tento fundament – zákon – problematický, motivácia jeho použitia je zrejماً. Udalosti by sa nemali spájať do kauzálnych vzťahov ľubovoľne, ale spôsobom, ktorý rešpektuje určitú pravidelnosť. Rovnaký typ príčiny by mal totiž za podobných okolností spôsobovať rovnaký typ účinku.

Príčina ako INUS podmienka. V úvahách o kauzalite sa príčina zvykne vymedzovať i cez nevyhnutnú a postačujúcu podmienku. Bežne sa rozumie, že nevyhnutná je podmienka, bez prítomnosti ktorej by účinok nenastal, a postačujúca je taká podmienka (sada podmienok), ktorej prítomnosť postačuje (v zmysle, že ďalšie podmienky netreba) na privedenie účinku. Viacerí autori však postrehli problém naivného explikovania príčiny cez nevyhnutnú a postačujúcu podmienku. Ak je totiž P postačujúcou podmienkou pre Q , Q je na druhej strane nevyhnutnou podmienkou výskytu P . Následne P možno označiť za príčinu (postačujúcu podmienku) Q , ale rovnako aj Q za príčinu (tentoraz nevyhnutnú podmienku) P . Takýto záver je pre mnohých neprijateľný, pretože kauzalitu považujú za asymetrický vzťah, to znamená, že účinok nemôže zapríčiniť svoju príčinu. G. H. von Wright upozorňuje na ďalšie úskalie explikácie príčiny cez postačujúcu podmienku. To, že P je postačujúcou podmienkou Q , možno zachytiť v podobe „Kedykoľvek P , tak Q “, čo je ekvivalentné „Kedykoľvek *non- Q* , tak *non- P* “. Lenže zatiaľ čo dažď (P) spôsobuje záplavy (Q), absencia záplav nespôsobuje absenciu dažďa ([19], 107).

Explikácie pojmu príčiny cez postačujúcu a nevyhnutnú podmienku nie sú vždy dostatočne jasné. Jednu z prehľadnejších formulácií ponúka John L. Mackie. Svoju analýzu začína pri jedinečnom kauzálnom tvrdení: „Tento elektrický skrat zapríčinil tento požiar (domu)“. V akom zmysle bol tento skrat nevyhnutnou a v akom postačujúcou podmienkou tohto požiaru? Podľa Mackieho sa v tomto kauzálnom tvrdení neuvádza, že každý požiar nastáva len po elektrickom skrate. Požiar predsa môže spôsobiť i výbuch plynu alebo vznietenie horľavej kvapaliny. Rovnako sa tu netvrdí, že kdekkoľvek dôjde k elektrickému skratu, nasleduje požiar. Keby skrat nastal na mieste, kde niet horľavého materiálu, alebo by bol zavčasu uhasený príslušným rozprašovačom, k požiaru domu by nedošlo ([11], 33 – 34).

V Mackieho ponímaní je príčina nevyhnutnou a postačujúcou podmienkou v špeciálnom zmysle. Je to tzv. INUS¹¹ podmienka, t. j. „nejaká *nepostačujúca*, ale *nevyhnutná*

¹¹ Ide o akronym zo slov v kurzíve vo výraze: „an *insufficient* but *necessary* part of a condition which is itself *unnecessary* but *sufficient* for the result“ ([11], 34).

zložka nejakej podmienky, ktorá osebe je *nie nevyhnutná*, ale *postačujúca* pre výsledok“ ([11], 34). Mackie v tejto definícii prepája, ale nemieša zložku podmienky a samotnú podmienku určitej udalosti. Nevyhnutná je zložka, postačujúca celá podmienka. V spomenutom kauzálnom tvrdení sa v podstate tvrdí, že *tento konkrétny skrat* bol nepostačujúcou, ale nevyhnutnou zložkou *tejto realizovanej podmienky*, ktorá vo všeobecnosti nie je nevyhnutná, ale v *každom prípade ak je realizovaná*, je postačujúca pre požiar. Určitý druh udalosti (napr. požiar) môže byť spôsobený rôznymi, tzv. minimálnymi sadami postačujúcich podmienok. Pod príčinou konkrétneho požiaru však podľa Mackieho bežne rozumieme len určitú nevyhnutnú zložku z tej sady postačujúcich podmienok, ktorá bola v konkrétnom prípade aj realizovaná.

Na pripomienku, že žiadna minimálna sada postačujúcich podmienok sa nedá úplne špecifikovať, Mackie reaguje zavedením kauzálneho poľa. Rozumie ním súhrn permanentných črt, ktoré sú v podstate súčasťou široko poňatej postačujúcej podmienky, ale sú relatívne nevýznamné. Uvádza, že je vlastne arbitrárne, či sa určitá udalosť predstaví ako súčasť podmienky, alebo kauzálneho poľa. Dôležité je iba to, aby sa v jednotlivom prípade považovala len za súčasť jedného z nich ([11], 40).

Mackie tak na mieste, kde sa väčšinou rozlišuje medzi rozhodujúcou príčinou a podmienkami, diferencuje medzi rozhodujúcou príčinou, zostávajúcimi prvkami postačujúcej podmienky a členmi kauzálneho poľa.¹² Ako potom vybrať rozhodujúcu príčinu? V konkrétnom prípade si takéto označenie zaslúži hociktorá INUS podmienka, t. j. ľubovoľná (nevyhnutná) zložka z postačujúcich podmienok. Lenže ak je odčlenenie podmienok od kauzálneho poľa arbitrárne, za rozhodujúcu príčinu možno považovať aj entitu, ktorá mohla byť rovnako súčasťou kauzálneho poľa. A to znamená, že vo všeobecnosti by sa za rozhodujúcu príčinu mohla považovať akákoľvek udalosť, ktorá *by bola vhodným členom minimálnej sady postačujúcich podmienok*.

Ak sa vrátíme k príkladu s Ruskou revolúciou, historik rešpektujúci Mackieho koncepciu by mal postupovať nasledovne: Zostaví si minimálnu sadu postačujúcich podmienok, napríklad z udalostí $a_1, a_2, a_3, a_4, a_5, a_6, a_7$ a a_8 . Medzi relatívne permanentné črty kauzálneho poľa zaradí byrokratickosť cárskeho systému – a_1 . Po vytvorení týchto dvoch skupín nasleduje výber rozhodujúcej príčiny spomedzi prvkov prvej skupiny. Mackie nestanovil iné kritérium ako to, že rozhodujúcou príčinou je INUS podmienka, a preto sa historik môže rozhodnúť pre hociktorú zo spomenutých udalostí. Rovnako však môže zaradiť a_1 medzi postačujúce podmienky, a potom i samotnú a_1 možno označiť za rozhodujúcu príčinu. Mackieho koncepcia totiž stanovuje len veľmi vágne kritériá diferenciácie medzi i) prvkami minimálnej sady postačujúcich podmienok a prvkami kauzálneho poľa a v zásade žiadne rozlíšenie medzi ii) prvkami sady postačujúcich podmienok a rozhodujúcou príčinou. Rozhodujúcou príčinou je ľubovoľná podstatná/nevyhnutná zložka z postačujúcej sady.

Doteraz ma zaujímalo, ako Mackie rozlišuje medzi rozhodujúcou príčinou a inými kauzálnymi faktormi. Teraz sa bližšie pozriem na samotnú príčinu (kauzálnu podmienku). Príčinou je nejaká INUS podmienka. Na jej stanovenie je preto potrebné uspokojivé

¹²Upozorňujem, že samotný Mackie nehovorí o „rozhodujúcej príčine“. Ako som už skôr uviedol, tento výraz používam pri analýze názorov na to, ako selektovať spomedzi viacerých kauzálne pôsobiacich udalostí-príčin, takú príčinu, ktorá bude vystupovať v popredí, napr. ako príčina v singulárnom kauzálnom tvrdení.

určenie nevyhnutnej a postačujúcej podmienky. Mackie tvrdí, že jeho explikácia kauzality je kompatibilná s rôznymi určeniami, no predsa ponúka aj svoje vlastné. V stručnosti: Mackie vymedzuje nevyhnutnú a postačujúcu podmienku cez *nemateriálne kondicionály* – prvú cez *kontrafaktuálny* a druhú cez *faktuálny* kondicionál.¹³ Tie obratom zakladá na univerzálnych výrokoch. Určenie nevyhnutnej a postačujúcej podmienky, a teda aj príčiny, je tak závislé od poznania *aspoň neúplných zákonov*. Mackie sumarizuje: „Analýza bola predložená úplne v rozmedzí toho, čo možno stále nazvať regularitnou teóriou kauzality, pretože kauzálne zákony v nej zahrnuté nie sú ničím iným než jednoduchými univerzálnymi výrokmi, hoci ich zložky môžu byť komplexné a možno nekompletne vymedzené.“ ([11], 52)

Podľa tejto teórie môže historik označiť za príčinu Ruskej revolúcie napr. udalosť *a*, ktorej nevyhnutnosť sa zachytí v kontrafaktuálnom tvrdení „Keby sa nebola viedla neúspešná vojna, nebolo by došlo k Ruskej revolúcii“. Zároveň sa predpokladá, že táto udalosť je jednou z minimálnej sady postačujúcich podmienok, napr. *a*, *a*, a *a*, ktoré sa postihnú vo faktúálnom kondicionáli „Keďže sa viedla neúspešná vojna a zároveň došlo k výraznému poklesu miezd v priemysle a nárastu disentu, došlo k Ruskej revolúcii“. Navyše, tieto kondicionály sú založené na pravdivých univerzálnych tvrdeniach. Historik sa tak podobne ako v regularitnej koncepcii obracia na zákony. Aby určil príčinu, potrebuje udalosť-príčinu subsumovať pod spoločný zákon s udalosťou-účinkom.

Mackieho koncepcia potom v historiografii trpí zhruba rovnakými problémami ako regularitná:¹⁴ absencia zákonov; neschopnosť diferencovať medzi zákonmi a náhodnými generalizáciami a následné omyly pri uvádzaní kauzálne nesúvisiacich udalostí do kauzálnych vzťahov; Tooleyho príklad; problém s viacerými zákonmi, ktoré spájajú rôzne udalosti s rovnakým potenciálnym účinkom.¹⁵ Na tomto mieste spomeniem ešte problém spojený s absenciami. Ide tu o uvedenie kauzálne nesúvisiacich udalostí do kauzálneho vzťahu.

V príklade s Ruskou revolúciou môže byť udalosťou z postačujúcej sady i absencia nejakej kataklizmy. Dajme tomu, že minimálnu sadu postačujúcich podmienok tvoria tri udalosti: *a*, (absencia kolízie Zeme s inou planétou), *a* a *a*. Samozrejme, za predpokladu, že historik disponuje zákonom, ktorý funduje faktúálny kondicionál v podobe

¹³ Kondicionál získame tak, že dve tvrdenia spojíme použitím spojky „ak..., tak...“. Za „ak“ nasleduje prvé tvrdenie, nazývané antecedent, a za „tak“ nasleduje druhé tvrdenie, nazývané konzekvent ([1], 279). Pri rôznych druhoch kondicionálov možno v slovenčine namiesto „ak“ použiť i iné výrazy, napr. „keby“, „keďže“ a „kedykoľvek“. Kontrafaktuálny [counterfactual, contrary-to-fact] kondicionál je kondicionál, ktorého antecedent je v aktuálnom svete nepravdivý, protirečí faktom. V zásade ide o podmienkové súvetie, ktoré uvádza výraz „keby“. Mackieho faktúálny kondicionál naopak hovorí o tom, čo sa udialo. Predmetom diskusií sú pravdivostné podmienky niektorých typov kondicionálov (najmä kontrafaktuálneho).

¹⁴ Zaujímavú kritickú analýzu Mackieho koncepcie prináša i Jaegwon Kim v [9]. Namieta najmä proti nedostatočnému vymedzeniu ontológie kauzálnych relát a výrazov, ktoré ich zachytávajú v singulárnych kauzálnych tvrdeniach.

¹⁵ Poslednému problému by sa Mackieho koncepcia pravdepodobne vyhla, keby mal zákon fundujúci kontrafaktuál rovnakú podobu, akú má príslušné univerzálne tvrdenie v nasledujúcom odstavci. Ak sa však prijme Mackieho návrh a kontrafaktuál sa oprie o tvrdenie v takej podobe, aká je uvedená v poznámke 16, problém podľa mňa zostáva. Mackieho vyjadrenia o podobe takýchto univerzálnych tvrdení sú nejednoznačné.

„Keďže nenastala kolízia s inou planétou, výrazne poklesli mzdy v priemysle a zároveň sa viedla neúspešná vojna, došlo k Ruskej revolúcii“. Relevantný zákon by mohol mať podobu „Kedykoľvek absentuje kolízia s inou planétou, výrazne klesajú mzdy a vedie sa neúspešná vojna, dochádza k revolúcii“. Analogicky by sa fundovalo aj kontrafaktuálne tvrdenie (to zachytáva už len jednu INUS podmienku) „Keby bola nastala kolízia s inou planétou, nebolo by došlo k Ruskej revolúcii“ pomocou zákona „Kedykoľvek dochádza k revolúcii, absentuje kolízia s inou planétou“.¹⁶ (Ani Mackieho, ani regularitná koncepcia, na ktorú sa v podstate odvoláva, podľa mňa nedokázu takéto univerzálne tvrdenia vylúčiť spomedzi zákonov. Ved' predsa pri každej revolúcii absentovala kolízia s inou planétou.) Takýmto spôsobom by sme túto absenciu určili za nevyhnutnú zložku postačujúcej podmienky Ruskej revolúcie. Tak by sme získali i absurdné kauzálne tvrdenie „Táto absencia kolízie s inou planétou zapríčinila Ruskú revolúciu“. Mackie zvažuje aj tento typ námietky a tvrdí, že jeho koncepcia je voči nej imúnna. Kataklizmy vraj v ním posudzovanom príklade (ktorý je iný, ale podobný môjmu) nespádajú do kauzálneho poľa, v rámci ktorého sa posudzuje daný efekt ([11], 41 – 42). Okrem tohto strohého tvrdenia však nepredkladá žiadne presvedčivé argumenty, prečo by to malo byť tak.

Poňatie príčiny ako INUS podmienky má teda približne rovnaké problémy ako regularitná koncepcia. Väčšina z nich opäť pramení z neschopnosti eliminovať náhodné generalizácie. Navyše, i rozlíšenie medzi rozhodujúcou príčinou, postačujúcou podmienkou a kauzálnym poľom je tak neostre, že v konkrétnom prípade sa za rozhodujúcu príčinu môže označiť akýkoľvek prvok z druhej alebo tretej oblasti. Na precíznejšie členenie týchto faktorov by boli rovnako ako pri regularitnej koncepcii potrebné doplňujúce kritériá.

Samotný Mackie tvrdí, že predkladá uspokojivú interpretáciu singulárnych kauzálnych tvrdení. Skutočne treba oceniť jeho výstižné vymedzenie bežného významu, v akom sa hovorí, že jedna udalosť je príčinou druhej. I v historiografii je obvyklou praxou považovať príčinu za jednu z postačujúcich podmienok, ktoré boli v danom prípade realizované. Mackieho koncepcia teda umožňuje interpretovať singulárne kauzálne tvrdenie *ex post*. Neposkytuje však uspokojivé kritériá jeho formulácie.

Zhrnutie. Je nesporné, že regularitná koncepcia má svoju príťažlivosť. Obzvlášť z pohľadu historiografie ako disciplíny, ktorá sa sotva môže oprieť o experimenty a musí vychádzať predovšetkým z toho, čo sa zaznamenalo z pozorovaní. Keďže historik nemôže pri určovaní kauzálnych vzťahov zasahovať do aktuálneho diania, ako ideálna sa javí práve teória, ktorá sľubuje určiť príčinu aj bez manipulácií. Podľa tejto koncepcie môže historik svoje kauzálne tvrdenia založiť na zákonoch, ktoré sú výstupom pozorovania minulosti, prípadne odvedenia z evidencie.¹⁷ Na druhej strane by mohol použiť i zákony sformulované na základe experimentov, realizovaných v iných disciplínach. Iba v prvom prípade sa však striktne rešpektujú humovské názory na

¹⁶Podoba mojich univerzálnych tvrdení sa líši od tej, ktorú naznačuje Mackie. V druhom prípade uvádza tvrdenie „Všetky prípady vznietenia tohto domu sú prípadmi tunajšieho výskytu skratu“. Samotný autor hovorí, že tento kandidát je neuspokojivý, iného však nepredkladá ([11], 49).

¹⁷Na tomto mieste sa nebudem venovať oprávneným námietkam proti názoru, že pozorovanie a následná indukcia nás privedú k univerzálnym tvrdeniam.

kauzalitu. V ňom je zachovaná takpovediac pôvodná idea regularitnej koncepcie. A práve tejto verzii sa týka väčšina kritických námietok. Jej príťažlivosť tak prekrýva tieň viacerých defektov.

Ukazuje sa, že hlavným úskalím regularitnej a rovnako i Mackieho koncepcie (ktorá je v podstate len verziou regularitnej) je neschopnosť odlišiť zákony od náhodných generalizácií.¹⁸ Humovská zásada vedie k stanovovaniu zákonov/generalizácií na základe opakovane pozorovanej následnosti. Nič potom nebráni tomu, aby sa aj z opakovaného pozorovania následnosti kauzálne nesúvisiacich udalostí odvodili generalizácie, ktoré v rámci regularitného poňatia nemožno eliminovať. („Každé škrtnutie zápalkou spojené s absenciou lietajúcich tanierov na oblohe, je nasledované vznietením zápalky.“) Keďže sa v tejto koncepcii kauzálny vzťah zakladá práve na generalizáciách, objavujú sa tu i nasledujúce problémy: a) za príčinu sa označí s účinkom kauzálne nesúvisiaca udalosť (sem patria i problémy s absenciami); b) v kauzálnom vzťahu sa prepoja dva účinky spoločnej príčiny; c) k dispozícii sú dve postačujúce podmienky, z ktorých nevieme vybrať príčinu, lebo obe sú podložené prijateľnými generalizáciami.

Na záver pripojím niekoľko postrehov o spojitosti tejto koncepcie kauzality s explanáciou. Vo všeobecnosti sa akceptuje, že kauzalita úzko súvisí s explanáciou. Teoretici sa však na ich súvis pozerajú z dvoch rôznych koncov. Prvá pozícia pripisuje prioritu explanácii. Podľa nej kauzálny vzťah nastáva v prípade, „ak nastane udalosť A, potom nastane udalosť B a dá sa presvedčivo ukázať, že udalosť A vysvetľuje nasledujúci (časovo následný) výskyt udalosti B“ ([12], 37 – 38). Príčina je okrem iného udalosť, ktorej výskyt vysvetľuje výskyt účinku. Opačná pozícia nezakladá kauzalitu na explanácii, ale explanáciu na identifikovaní kauzálneho vzťahu medzi vysvetľujúcim a vysvetľovaným javom. Na vysvetlenie udalosti tak treba predložiť jej príčinu.

Aký je typický postoj regularistu v tejto otázke? Philip Kitcher interpretuje Hempelovo stanovisko nasledovne: „Pojem explanácie je voči pojmu kauzality prvotný v tom, že vyhlásenie, že *c* zapríčinilo *e*, je vždy odvoditeľné z myšlienky, že výskyt *e* by sa správne vysvetlil argumentom, v ktorom by opis *c* figuroval medzi premisami“ ([10], 157).¹⁹ Ja sa naopak domnievam, že Hempel neodvodzuje pojem kauzality z pojmu explanácie a ani naopak. Oba pojmy totiž zakladá na pojme zákona. Označenie udalosti za príčinu, ako aj zaradenie výroku o jej výskyte do explanansu si podľa Hempela vyžaduje ich subsumpciu pod spoločný zákon. Podľa mňa je práve toto vzorová pozícia regularistu. Netvrdím však, že iné (napr. reduktívne) poňatie vzťahu kauzality a explanácie je s regularitnou koncepciou nekompatibilné.

¹⁸ O problémoch, ku ktorým to vedie v Hempelovej D-N explanácii, pozri [3].

¹⁹ Z toho by mala vyplývať i Hempelova neschopnosť vzdorovať paradoxom asymetrie.

LITERATÚRA

- [1] COPI, I. M.: *Introduction to Logic*. New York, Macmillan Publishing Company 1986.
- [2] DONAGAN, A.: „The Popper-Hempel Theory Reconsidered.“ In: Dray, W. H. (ed.): *Philosophical Analysis and History*. New York, Harper&Row, Publishers 1966, s. 127 – 160.
- [3] DRAY, W.: *Laws and Explanation in History*. London, Oxford University Press 1957.
- [4] HANZEL, I.: „Paradoxy D-N modelu vysvetlenia a kauzálne zákony.“ In: *Filozofia* 48, 1993, č. 5, s. 257 – 264.
- [5] HEMPEL, C. G.: *Aspects of Scientific Explanation and Other Essays in the Philosophy of Science*. New York, The Free Press 1966.
- [6] HEMPEL, C. G.: „The Function of General Laws in History.“ In: Gardiner, P. (ed.): *Theories of History*. London, The Free Press 1959, s. 344 – 356.
- [7] HILL, CH.: *Lenin and the Russian Revolution*. London, Penguin Books 1971.
- [8] HUME, D.: *Zkoumání o lidském rozumu*. Praha, Svoboda 1996.
- [9] KIM, J.: „Causes and Events: Mackie on Causation.“ In: ([16], 60 – 74).
- [10] KITCHER, P.: „Carl G. Hempel.“ In: Martinich, A. P. – Sosa, D. (eds.): *A Companion to Analytic Philosophy*. Oxford, Blackwell Publishers 2001, s. 148 – 159.
- [11] MACKIE, J. L.: „Causes and Conditions.“ In: ([16], 33 – 55).
- [12] MUNSLOW, A.: *The Routledge Companion to Historical Studies*. London, Routledge 2000.
- [13] POPPER, K. R.: *Otevřená společnost a její nepřátelé II*. Praha, Oikoymenth 1994.
- [14] ROBERTS, C.: *The Logic of Historical Explanation*. University Park, PN, The Pennsylvania State University Press 1996.
- [15] SCRIVEN, M.: „Defects of the Necessary Condition Analysis of Causation.“ In: ([16], 56 – 59).
- [16] SOSA, E. – TOOLEY, M. (eds.): *Causation*. Oxford Readings in Philosophy. Oxford, Oxford University Press 1993.
- [17] STRAWSON, G.: *The Secret Connexion: Causation, Realism and David Hume*. Oxford, Clarendon Press 1989.
- [18] TOOLEY, M.: „Causation: Reductionism versus Realism.“ In: ([16], 172 – 192).
- [19] VON WRIGHT, G. H.: „On the Logic and Epistemology of the Causal Relation.“ In: ([16], 105 – 124).

Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu VEGA 2304823.

Mgr. Eugen Zeleňák
Katedra filozofie FF KU
Hrabovská cesta 1/1652
034 01 Ružomberok
SR